

Makale Geliş | Received : 31.08.2023

Makale Kabul | Accepted : 30.12.2023

Heidegger'in Düşüncesinde Kendisini Yeryüzünün Efendisi Olarak İlan Eden İnsanın Kaynağa Dönüşümü

Fatma TOSUN KÖSE*

Özet

Şüphesiz düşünce dünyasına adım atma cesaretini gösteren insanı meşgul eden sorulardan biri de kendisinin nasıl bir varlık olduğudur. Varlığını keşfetme sürecinde felsefe, antropoloji, psikoloji ve biyoloji gibi bilimlerin insana ilişkin ortaya koymuş olduğu anlayışlar yol gösterici olsa da insanın özünü keşfetme noktasında yetersiz gelebilir. Zira gelişen ve değişen bir varlık olan insanın yaşadığı toplum, kültür ve tarihsel arka planından tecrit edilerek bir tanıma hapsedilmesi varlığının keşfedilmesine engel olacaktır. Benzer bir düşünceden hareketle Heidegger insanın özünü animal rationale olarak belirleyen metafiziksel anlayışı insanın aslına ulaşamadığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Hatta Heidegger'e göre bu anlayışla insan özünü kavrayamadığı gibi kendi özünden de uzaklaşmıştır.

Modern öznenin temellerini atan bu anlayış insanın her şeyi nesneleştirme ve kendisini yeryüzünün efendisi gibi görmesine neden olmuştur. Oysa gerçekte insanın göz kamaştıran gücünün sınırsız genişlemesine aracılık eden teknoloji Heidegger'e göre büyük bir tehliktir. Çünkü insan kendisini her şeye hâkim olarak tecrübe ettikçe teknolojinin egemenliği altına girdiğini fark etmeksizin özünden uzaklaşıp kaynağa dönüşmektedir. Buradan hareketle Heidegger Hölderlin'in "Ama tehlikenin olduğu yerde, kurtarıcı da büyür" dizesi ile teknolojinin en büyük tehlikenin kaynağı düşünme ve şiirin ise kurtarıcı olduğunu ifade eder. Ancak teknolojinin tehlike olarak mı kalacağı yoksa yerini kurtarıcıya mı bırakacağı insanın teknoloji ile kuracağı ilişkiye bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, Özne, Nesne, Teknoloji, Kaynak.

The Transformation of the Man Who Declares Himself as the Master of the Earth to the Source in Heidegger's Thought

Abstract

One of the most important questions which occupy the mind of the human being who had the courage of get into the realm of thinking is, undoubtedly, what kind of a being he/she is. Although some sciences such as philosophy, anthropology, psychology and biology have presented some discoveries about human beings as guidance, most probably those sciences are not sufficient enough to discover the essence of human beings. This is because describing the human being who is actually always in a progress and changing, without considering the society and culture and whole the historical background in which human being lives is the main obstacle to discover the human existence. To begin with the very same idea, Heidegger criticizes the metaphysical understanding which describes the essence of human as "animal rationale" for missing the original essence of human being. In addition to this, according to Heidegger, mankind could not reach to understand the human essence with that thought, and also alienated to the self essence.

This understanding, which built the foundations of the modern subject, has caused people to objectify everything and see themselves as the master of the earth. But the truth is the technology which mediates the unlimited expansion of man's dazzling power, is a great danger according to Heidegger. Because, as long as people experience themselves as dominating on everything, they do turn away from their essence and become a source without even realizing that they are under the domination of technology. From this point of view, Heidegger refers to Hölderlin's line "But where there is danger, the savior too grows" and expresses that the technology is the source of the greatest danger whilst poetry is the savior. Despite the fact that, whether the technology will remain as a danger or leave its

* Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, ftosunkose@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8978-0917

place to the savior, depends on what kind of relationship people will establish with it.

Keywords: Heidegger, Subject, Object, Technology, Source.

Giriş

Doğayı gözlemleyen, hayrete düşen, doğadan ilham alan insanın yerini günümüzde doğal kaynakları sömüren ve doğayı yok etme pahasına hırslarına kurban eden modern insan almıştır. Özellikle teknolojinin insanın ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade sürekli bir şeylere ihtiyaç duymasını sağlayarak doğal kaynakların savurganca kullanılması sadece insanın yaşadığı evren için değil kendi varlığını sürdürmesi noktasında da büyük bir tehlikedir. Zira hayatının merkezine üretim, fayda, kâr kavramlarını yerleştiren insan önce doğanın sömürülmesine ve en nihayetinde de insanın insan tarafından araçsallaştırılmasına neden olmuştur. Oysa bizatihi değerli olan insan başka hiçbir insan için araç olamaz. İnsan akıl sahibi bir varlık olarak kendine önemli bir yer tahsis etse de kendi özünün sınırlarını aşmaması gerekir. Çünkü akıllı bir varlık olması ona doğa ve diğer canlılar üzerinde bir hakimiyet kurma yetkisi vermez. Tam tersine eylemlerinde ona bir sorumluluk yükler. Fakat günümüzde insan teknolojinin tüm olanaklarından fayda sağlarken kendi varlığıyla bağlantısını koparmaya başlamıştır. Böylece mimarı olduğu yapay bir dünyada özgürleştiğini düşünen insan kendi özünü keşfedemeyip onunla bağ kuramadığı için teknolojinin mahkûmu olur.

Son yıllarda gözlemlediğimiz ve deneyimlediğimiz bu süreç Heidegger'in yıllar önce teknolojiye ilişkin ortaya koymuş olduğu kaygılarını tasdikler niteliktedir. Öyle ki Marten'in ifade ettiği üzere Heidegger kendi döneminin insanını tehlike içinde görür ve insanın özünü bulup bulamayacağı endişesini taşır. Çünkü ona göre günümüz insanı kökensiz, yersiz, yurtsuz, mesafesiz, huzursuz, boş vakti olmayan, düşünceden uzak, hatırasız, sınırsız, kısacası özü olmayandır (wesenlos) (Marten, 1982). Ancak diğer taraftan Heidegger'e göre insan dünyayı terk etmedikçe onu kalıcı olarak kazanamaz, sadece iş yapmaya zorlanmadan ve çalışan bir hayvan olarak tanımlanmadan özgürce özünü bulamaz (Marten, 1982).

Varlık ve varlığın hakikati bağlamında teknolojiye dair görüşlerine yer veren Heidegger yeryüzünden kopan ve köksüzleşen insanın düşünme ve şiire rücu etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Şüphesiz bu yolda atılacak ilk adım ise yaklaşık 2500 yıl kadar geri giderek meselenin kökenine inmektir.

Heidegger'in Greklerin tekhne'ye ilişkin bakışını yorumlama noktasındaki ilk durağı Sophokles'in "Antigone"sidir. İnsanı, Türkçe'de tekinsiz, garip, yabancı anlamlarına gelebilecek olan *unheimlich* kavramı ile karakterize eden Sophokles tekhne kavramını *makhanoein* kavramıyla birleştirerek insanın doğayı dönüştürme ve ondan yararlanabilme kabiliyetine dikkat çekmiştir. Heidegger tarafından *Gemache* olarak tercüme edilen insanın bu kabiliyeti akılcıdır (*sophón*). Ancak Sophokles'e göre insanın sahip olduğu akılcı kabiliyeti ve ustalığı onun büyüklüğünün göstergesi olsa da cesareti (*Dortólmā*) onu başarısız olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakır. Bu düşüncesi ile Sophokles kendisinin ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra doğan Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'te ele aldığı tekhne kavramına ilişkin bakış açısından farklı olarak teknolojinin trajik bir boyutu olduğunu dile getirmiştir (Trawny, 2016). Heidegger'in "Die Frage nach der Technik" isimli eserinde modern teknolojinin insanı kendi özüne yabancılaştırarak kendisini yeryüzünün efendisi gibi görmesinin yanı sıra fark etmeksizin teknolojinin kaynağına dönüşmesi Sophokles'in işaret ettiği teknolojinin trajik boyutunu hatırlatır niteliktedir.

Bu çalışmada insanın teknoloji ile olan bağı neticesinde hayata ve doğaya ihtiram eden, onu keşfetmeye çalışan insanın yerini nesneleştiren, hesaplaman, stoklayan ve tüketen modern özneye nasıl bıraktığının izi sürülmeye çalışılacaktır. Akabinde insanın yeniden özünü keşfetme noktasında Heidegger'in düşünme ve şiire ilişkin düşüncelerine yer verilecektir.

1. Şey'in Nesne'ye, Nesne'nin Kaynağa Dönüşümü

Geleneksel anlayışın insana olan bakışı *animal rationale* kavramı üzerinden şekillenmiş ve onun ayırt edici özelliği olmuştur. Antroposentrik eğilimi içinde taşıyan bu tanım Descartes'ın insanı düşünen şey (*res cogitans*) ve uzamlı şey'in (*res extensa*) birleşimi olarak ifade etmesiyle daha da belirginleşmiş ve varolanın öznenin karşısında konumlandırılmasıyla birlikte *Ding* (şey) *Gegenstand*'a (nesne) dönüşmüştür. Ancak *animal rationale* kavramı insanın özünden ne kadar uzaksa, nesne de şey'in özünden o kadar uzaktır.

Heidegger'e göre insanın varlıkla olan bağıını soruşturmadan özünün akıllı canlı (*animal rationale*) olarak belirlenmesi metafiziksel bir belirlemedir. Bu anlayışa göre özne, kişi, tin gibi kavramlarla insan özel bir konuma yükseltile de özüne ilişkin kökensel bir düşünme ortaya çıkmamıştır. Oysa insan metafiziğin *homo animalis* (hayvani insan) alanını terk ederek *homo humanus*'un (insanca insan) eksistenzine ulaşmalıdır (Heidegger, 2013). Çünkü Heidegger'e göre insan özü varlığın yakınında ikamet eden ve kendi varlığının özünü düşünebilen bir varolan olarak eksistenz'dir ve bu varlık şekli sadece ona özgüdür ve kesinlikle gerçeklik anlamına gelen *existentia* (existence) ile karıştırılmamalıdır (Heidegger, 2013). Görüldüğü üzere Heidegger *homo humanus* ifadesi ile insanın özüne işaret ederek insanın insanca olması gerektiğinin altını çizer. Nitekim kendi özünün sınırlarını aşmayan bir insan çevresi ile de uyum içinde yaşayan bir insan olacaktır.

Heidegger'e göre *şey nedir?* sorusuna Aristoteles'e referansta bulunarak şey'in neyden oluştuğu, nasıl görüldüğü, kim tarafından meydana getirildiği ve hangi amaca hizmet edeceği şeklinde dört soruya cevap verilerek nesneye ilişkin bilgi sahibi olunabileceğini ifade etmiştir. Fakat nesnenin nesne oluşundan hareketle o şey'in (*Ding*) şey'liğine dair bir bilgi elde edilemez (Heidegger, 2000). Dolayısıyla Heidegger'in anlayışına göre şey'in özü Roma'nın *res*, Ortaçağ'ın *ens* ve Yeniçağ'ın tasarımı olan nesne anlayışıyla örtüşmez. Şey ister tasarımlansın isterse meydana getirilsin hiçbir şekilde nesne değildir (Heidegger, 2007a).

Yukarıda zikredilen dört neden Yunanlılarda bir şeyin kendisine borçlu olmasını ifade eden *aitia* kavramıyla açıklanmıştır. Bu anlayışa göre sorumlu olmanın dört tarzı bir şeyin üstünü açarak (*Entbergen*) onu açığa çıkarmakta (*poiesis*) ve görünüşe getirmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre örneğin bir sunak kasesi meydana getiren usta müessir değil, mevcut olanda mevcut olmayanı açığa çıkaran bir vesiledir (*veranlassen*). Ancak her ne kadar teknoloji de bir açığa çıkarma biçimi olsa da öncekilerle kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Zira modern teknolojiye egemen olan üstünü açma *poiesis* anlamında bir açığa çıkarma (*hervorbringen*) değil, tabiata karşı bir meydan okumadır (*Herausforderung*) (Heidegger, 2000).

Eski teknoloji ile modern teknoloji açığa çıkarma tarzı olmaları bakımından aynı olsalar da açığa çıkarma biçimlerinin birbirinden farklı olduğu Heidegger'in *Gestell* isimli metninde vermiş olduğu *Totenbaum* örneğinden hareketle daha kolay anlaşılacaktır. Ölü ağacı olarak çevrilebilecek olan *Totenbaum* köy vb. yerlerde kütüğün marangoz tarafından oyularak tabut olarak kullanılma şeklidir. Kütüğün oyularak ölen kişi için hazır hale getirilmesinde bir vesile olan marangozun fiili, tabutun çiftliğin sevilen bir yerine konulması *stellen* fiilinden türetilmiş olan kelimelerle ifade edilse de olumsuz bir anlam taşımaz. Hatta bu bağlamda imal etmek/üretmek anlamına gelen *herstellen* ile buraya konulan anlamına gelen *her-gestellt* kelimeleri arasında bir ayrıma giden Heidegger buraya konulanın bizi ilgilendiren bir yakınlıkta olduğunu dikkat çekerek (*Das Her Gestellte*) üretilen/imale edilenle örtüşmediğini ifade etmiştir. Çünkü Heidegger'e göre marangoz ölen kişi için sadece bir sandık hazırlamaz, tabutun çiftliğin sevilen bir yerine konularak (*hinstellen*) ölmüş olan çiftçinin yaşamasına vesile olur. Buna karşın büyük şehirde Heidegger'in deyimiyle *Totenbaum*'un yerini cenaze endüstrisi almış ve insan ölümüne yabancılaşmıştır (Heidegger, 1994).

Bu örnekle Heidegger çok önemli bir yere dikkat çekmektedir. Bir başkasının ölümünü deneyimlemek, onun cenaze töreni ve defin sürecine şahitlik etmek, hatıralarına sahip çıkmak manevi anlamda vefat eden kişiyle halen birlikte olmaktır. Heidegger'in ifadesiyle. *"Onun başında yas tutarak ve onu anarak öylece-bulunan geride kalanlar aslında onunla birlikte var olurlar – yad edici itina-göstermekliğin modusu içinde. Ölüyle böylesi bir birlikte-varolmada müteveffanın kendisi fiilen "şurada" değildir artık. Fakat birlikte- varolma, aynı dünya içinde birlikte-olmak demektir daima. Müteveffa, "dünyamızı" terk edip geride bırakmıştır. Ama geride kalanlar, bu kendi dünyalarından hareketle onunla hala birlikte olabilmektedirler"*(Heidegger, 2022).

Görüldüğü üzere vefat eden kişiye itina ile muamelede bulunma, sevdiği şeyleri ve hatıralarını gözetmenin ne kadar anlamlı olduğunu Totenbaum örneği ile göstermeye çalışan Heidegger *Varlık ve Zaman* isimli eserinde yukarıdaki ifadelerle yer vererek her ne kadar vefat eden kişinin bizim dünyamızı terk etmiş olsa da bizim halen onunla birlikte olabileceğimize dikkat çeker. Heidegger'in de ifade ettiği üzere *"başkasının ölümünü sahici anlamda deneyimleyemeyiz, olsa olsa yalnızca "onunla beraber"olabiliriz"* (Heidegger, 2022). Oysa modern dünyada birçok şeyin özünü yitirdiği gibi ölümle ilişkilendirilen anlam da kaybolmuş ve her türlü duygusal bağdan yoksun mekanik bir süreç gibi anlaşılmaya başlanmıştır. Hatta Heidegger'e göre *"herkes ölecek"* denilerek henüz mevcut-olmayan ve bu yüzden de tehditkâr olmayan bir şey olarak anlaşılan ölüm sanki bizim dışımızdaki herkesi etkileyecekmiş zannını yayar. Bir "gerçeklik" olarak vardır fakat kimseye ait değildir. Ölümden mevcut-olan "olay" şeklinde bahsedilmesi, Heidegger'in deyimiyle hergünlüğü insanın ölümden onu örterek kaçınmasıdır. "Ölüm hakkında düşünmek" bile bir korku ve kaçış sayılarak Dasein'in ölümden kaygı duyması engellenmektedir. Zayıflık olarak anlaşılan bu kaygı, herkesin öleceği "olgusu" ile aslında "Dasein'ı kendi en zati irtibatsız var-olabilirliğine yabancılaştırmaktadır" (Heidegger, 2022). Fakat her ne kadar insan ölümü başkalarının başına gelen bir şey olarak görse de veya açık bir şekilde ölüm hakkında düşünmese de ona daima tanıklık eder. Bu yüzden insan Heidegger'in deyimiyle ölüme yönelik bir varlıktır ve onu görmezden gelmek yerine onunla doğru bir ilişki kurması kendi varoluş imkanını kavrama noktasında onu daha ileri taşır (Heidegger, 2022).

Eski teknoloji ile modern teknolojinin mukayesesinin kolayca yapılabileceği bir diğer alan doğadır. Doğaya yönelik tarzları dikkate alındığında açığa çıkarma biçimlerinin birbirinden farklı olduğu hemen göze çarpmaktadır. Öyle ki Heidegger'in ifade ettiği üzere eskiden köylünün işlemek, tanzim etmek üzere gözettiği toprağa, modern teknoloji kömür ve maden yatağı olarak bakar. Hiçbir amaca hizmet etme yükümlülüğü olmayan Ren nehri gücünden elektrik enerjisi üretilmek için kaynağa (*Bestand*) dönüştürülür (Heidegger, 2000). Sözgelimi *"Köylünün işi, tarlanın toprağına meydan okumaz. Köylünün işi, tohumun ekilmesinde büyüme etkilerini koruyarak tohumu atar ve tohumun büyümesini gözler. ..."* buna karşın *"Tarım şimdi mekanik yiyecek endüstrisidir. Artık azot üretmek için havaya, maden üretmek için yeryüzüne, uranyum üretmek için madene saldırılır..."*(Çüçen, 2018) şeklindeki ifadeler eski teknoloji ile modern teknolojinin açığa çıkarma biçimini mukayese etmek açısından güzel bir örnektir.

Görüldüğü üzere her ne kadar Heidegger açığa çıkarma biçimlerini izah edebilmek için yerleştirmek/koymak anlamına gelen *stellen* fiilinden türettiği kelimeler kullansa da ilkinde olumsuz bir anlama sahip olmayan bu kelimeler ikincisinde saldırı, baskı ve zorunluluğun hâkim olduğu meydan okuyucu tarzı yansıtmaktadır. Peki nasıl oldu da "aynı insan" doğaya ve kendisine karşı bu kadar acımasızlaştı?

2. Düzenleyici ve Kaynak Olan İnsanın Homo Humanus'a Dönüşü

Eşyanın özüne ilişkin merakını kaybederek çoktan doğayı keşfetmekten vazgeçmiş olan insan açığa çıkarmak, dönüştürmek, depolamak ve dağıtmak gibi hizmetlerle meydan okuyucu tarzın düzenleyicisi haline gelmiştir. Öyle ki nesneler artık tasarımının nesnesi olmaktan bile uzak teknolojinin hizmetinde olan insan için hazır kaynağa (*Bestand*) dönüştürülmüştür. Ancak trajik olan şudur ki nesneleri kendisi için hazır kaynağa

dönüştüren insan kendisini her şeye hâkim olarak tecrübe ettikçe yeryüzünün efendisi olduğu yanılgısına kapılmıştır. Oysa gerçekte *Ge-stell*'in hâkimiyeti altına girdiğini fark etmeksizin doğaya meydan okuyan insan aynı zamanda meydan okunan olarak hazır kaynağa dönüşüp doğanın kaderini paylaşmaktadır (Heidegger, 2000). Heidegger'e göre bu tavrın kökeni olan Descartes'ın yaklaşımında özne tasarımı olan şeyin mevcudiyetini (*Anwesenheit*) belirlediğinden (Heidegger, 1997) insan doğanın efendisi ve sahibi (*maître et possesseur de la nature*) olarak tanımlanmıştır (Trawny, 2016). Hatta Heidegger'e göre Nietzsche, varolan her şeyin neliğini ve nasıllığını "insanın mülkü ve ürünü" (*Eigentum und Erzeugnis des Menschen*) haline getiren öğretisiyle Descartes'ın anlayışını daha da ileriye taşımıştır (Heidegger, 1997). Böylece gerçekliğin, hakikatin ve değer kaynağı haline gelen modern özne Leibniz'in "Tanrı hesapladığı esnada, dünya oluşmaktadır" (*cum Deus calculat, fit mundus*) cümlesine uygun şekilde varolanın tümüne egemen olmaya çalışmaktadır (Heidegger, 1992).

Söz konusu durumun vahameti kendisini özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda göstermiştir. Öyle ki savaş makineleri insanların hayatının idaresini ele alarak onları hizmetkârları haline getirmiştir (Ruin, 2017). Nitekim Ernst Jünger de denemelerinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında teknoloji tarafından belirlenmiş olan bu yeni insan tipini gözler önüne serer. Trawny'nin Jünger'den naklettiği üzere cephede savaşan asker bir birey değil, görevini kusursuz olarak yerine getirmesi gereken bir görevlidir. Hatta bu anlayışın yansıması olarak hayat, insanın mutlu olması için bir imkân değil, güç istencine hizmet ve hizmeti karşılığında elde edilecek olan güçtür (Trawny, 2016). Yine İkinci Dünya Savaşı'nda atılan atom bombası yeryüzündeki hayatı yok etme gücü ile insanın hayatına ve doğasına ilişkin bir tehdit olduğu ile insanı yüzleştirmiştir (Ruin, 2017). Buradan hareketle Heidegger Descartes metafiziğinin içinde barındırdığı istencin yeniçağ subjektivizminde *Güç İstenç*'ini de aşarak *İstenç için istenç*'e (*Will to Will*) dönüştüğünü (Pleger, 1989) şu sözlerle ifade eder; "*Bütün-olup biten daha güçlü hale gelme tutkusu, büyüme tutkusu olarak ortaya çıkan şeydir.... "Daha güçlü" burada "daha fazla güç/iktidar" demektir ve bu da şu anlama gelir: yalnızca güç/iktidar. Çünkü gücün/iktidarın özü herhangi bir zamanda ulaşılan güç/iktidar düzeyini aşmaktır. Güç/iktidar ancak ve ancak güç/iktidar artışı olarak durduğu, kendisi için "daha fazla güç" dikte ettiği ölçüde güçtür /iktidardır." Ve "Bu yüzden, keza Tutku (Will) ve güç/iktidar, Güce/İktidara Tutkuda yalnızca birleşmekle kalmaz, aynı zamanda Tutkuya Tutku (Will to Will) olarak Tutkunun bizatihi kendisi güce/iktidara meşruiyet sağlama anlamında da Güce/İktidara Tutkudur (Will to Power)" (Zimmermann, 2011).*

Hatırlanacağı üzere şey'in nesneye dönüşmesi sadece öznenin varolanla ilişkisini değil, kendi akıbetini de belirlemiştir. Öyle ki Pleger'in Heidegger'den naklettiği üzere insan artık çalışan bir hayvan, tüketilmesi amaçlanan bir ham maddedir. Hatta meydan okuyucu açığa çıkarma tarzının düzenleyicisi olarak ham maddenin en önemlisidir (Pleger, 1989). *Ge-stell*'in bu her şeyi kuşatan özelliği Heidegger tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir; "*Ziraat şimdi motorize hale gelmiş bir gıda sanayiidir, esas itibarıyla gaz odalarında ve istihlak kamplarında cesetlerin imali ile aynı şey, ülkelerin muhasara altına alınarak bile açlığa mahkûm edilmesi ile aynı şey, hidrojen bombalarının imali ile aynı şeydir*" (Bambach, 2017).

Trawny'e göre, Heidegger insanı da içine çeken *Ge-stell*'in gücüne işaret etmek için bu pasajda istihlak kamplarındaki cesetlerin imali ile gıda sanayiinin özünde aynı şey olduğunu, insanların da tıpkı tarladaki sebzeler gibi bir amaca hizmet etmeleri için buyruk altında olduğunu sert bir üslupla dile getirmiştir (Trawny, t.y.) Trawny'ye göre Heidegger'in burada yapmış olduğu mukayese iki fenomenin ahlaki açıdan aynı olduğu değil, özünde aynı olduğu anlamını göstermek içindir (Trawny, t.y.). Çünkü *Ge-stell* el altında olmalarından dolayı tüm varolanı, insan da dâhil olmak üzere, başı ve sonu olmayan bir döngünün (*Kreisgang*) içerisine çekerek hazır kaynağa dönüştürmektedir (Trawny, t.y.). İnsanın bu döngü içerisinde yer alarak *Gestell*'in hiç bitmeyecek olan meydan okuyucu tarzına itaat etmeyi sürdürmesi onun için büyük bir tehlikedir. Öyle ki insan kendisine özgü

açığa çıkarma kapasitesine ilişkin vukufiyetini kaybedeceği gibi, kendisine ilişkin kavrayışı kaybettiğinin de farkında olmayacaktır (Thomson, 2012) ve ancak üstünü açma olarak açığa çıkarmada pay sahibi olduğunun farkına varması onun için kurtarıcı olacaktır (Marx, 1980).

Buraya kadar ifade edilenlerden hareketle insanın rolüne ilişkin garip bir durum ortaya çıkar. *Ge-stell*'in meydan okuyucu isteği altında konumlandırılan insan tasarımı, şekillendiren ve işleten olabilse de açığa çıkarmada söz sahibi değildir (Heidegger, 2000). Ancak her ne kadar insanın konumu Heidegger tarafından pasif olarak gösterilse de insanın ötesinde gerçekleşmediğinin de altı çizilmektedir (Heidegger, 2000). Heidegger'in sözleri ile aktarılacak olursa; "*Yeniden soralım: Bu gizini-açma, tüm insanı yapıp etmelerin ötesinde bir yerde mi olup bitmektedir? Hayır. Fakat gizini-açma, ne münhasıran insanın içinde ne de esasen insan aracılığıyla olup biter*" (Heidegger, 1998).

Meydan okuyucu açığa çıkarma tarzında ne gerçek manada pasif ne de gerçek manada aktif bir role sahip olan insan Heidegger'e göre teknoloji ile daha özgür bir ilişki kurmalıdır (Heidegger, 2000). Çünkü Descartes metafiziğinin özne merkezli yaklaşımının bir sonucu olarak hakikatin kesinlik olarak belirlenmesi hesapçı düşünmenin hakikati, salt usun, bilimin ve matematiksel tasarımın öğelerine indirgemesine ve insanın tefekküre dayalı düşünceden uzaklaşmasına neden olmuştur (Towarnicki, 2017). Çözümü ise insanın metafiziğin *homo animalis* (hayvani insan) alanını terk ederek insanın özüne işaret eden *homo humanus*'un eksistenzine ulaşmasına bağlıdır (Heidegger, 2013). İnsanın insanca olmasını ve kendi özünün sınırlarını aşmaması anlamına gelen *homo humanus*'a insan ancak sükûnetle düşünen bir varlık olduğunu yeniden keşfederek ulaşabilir (Heidegger, 2013). Oysa hesaplayıcı düşünme biçiminin hâkim olduğu çağdaş insan planlayan, soruşturan ve araştıran olarak düşünmeden firardadır (Heidegger, 2017). Bu nedenle de teknolojinin onu karşı karşıya getirmiş olduğu tehlikenin farkında değildir. Ancak tefekküre dayalı düşünme biçimi tekniğin bir hâkimiyet tarzı olarak tezahür eden hesaplayıcı düşünme biçiminin karşısında tekrar etkin hale getirilirse insan meydana okuyucu açığa çıkarma tarzı tarafından kuşatılmış olduğunun farkına vararak, kendisine hükmetmesine ve doğayı tahrip etmesini karşı koyabilir (Heidegger, 2017).

Ancak Heidegger'e göre tefekküre dayalı düşünme tarzının ortaya çıkmasında en büyük engel daha önce de işaret edildiği üzere epistemoloji öncelikli düşünce biçimi ve bu düşüncenin ürünü olan modern, humanistik öznedir. Çünkü Heidegger'e göre Ortaçağ'da Tanrı tarafından yaratılan varolanın (ens creatum) karşısına varolanın varlığı nesnel olarak getirilmediği için insanın bilgi alanına yerleştirilmemiş ve kullanımına sunulmamıştır. Oysa Yeniçağ bilimi özne olarak insanın varolanı göz önüne getirerek nesneleştirmesine ve kendini varolanın efendisi olarak görmesine neden oldu (Heidegger, 2007b) Nitekim Heidegger Descartes metafiziğinin neden olduğu nesneleştirme eğilimi sonucunda insan bir yanılgı içerisine düştüğünü şu sözlerle dile getirmiştir: "*Ben tasarımı olan varım ve benim tasarımı re-praesentatio olarak belirleyici sadece benim varlığımı değil, aynı zamanda tasarımı olan her şeyin mevcudiyetini (Präsenz) belirlemektedir, yani tasarımı olan şeyin mevcudiyetini (Anwesenheit), yani bir varolan olarak varlığını da belirler*" (Heidegger, 1997).

İnsan bu düşünce biçiminin üstesinden gelir ve teknolojiden yüz çevirebilirse olmaya bırakılmışlık halini ve bunun sonucunda tefekküre dayalı düşünme biçimini yakalayabilir. Böylece her şeye egemen olma hırsından kurtulan insan bu düşünme biçimi sayesinde varolanın bizatihi bir anlama sahip olduğu kavrayışına yükselerek şeyler'i ve kendisini nesneleştirmeden özenli bir ilişki kurabilir.

Kurtarıcı olabilecek bir diğer yolun şiir olduğunu Heidegger Hölderlin'in şu sözleri ile işaret eder; "*...insan şairane oturur yeryüzünde*" (Heidegger, 2000). Oysa modern insan yurtsuz insandır, hatta yurtsuzluk dünyanın kaderi haline gelmiştir (Bambach, 2017). Ancak modern insan bu dünyada olduğundan farklı da var olabilir. Nitekim Heidegger'e göre şairler bunun en güzel örneğidir. Çünkü onlar "toprağı takdis eder" ve "barınmanın şairane olana dayandığını gösterir".

Teknolojinin özü teknolojik bir şey olmadığından insan onun üstesinden teknoloji ile değil, “yeryüzünde şairane barınma” ile gelebilir. Hatta bu bağlamda J.P. Hebel’in şiiri Heidegger’in bu düşüncesini yansıtan güzel bir örnektir. “Bugün yurt dostunun – teknolojik olarak kurulmuş büyük bir bina olarak dünya [technisch ausgebauten Weltgebäude] ile daha asli bir barınma tarzı için yurt olarak dünyaya eşit güçle ve ölçüyle eğilimli olan birinin kayıplara karıştığı bir dünya evinde başıboş dolaşıyoruz. Dünyanın mahrum olduğu- eksikliğini duyduğu şey teknolojik doğanın hesaplanabilirliğini yeni tecrübe edilmiş tabiatın tabiiliğinin açık sırrı ile yeniden bütünleştirebilecek yurt-dostudur. Kuşkusuz bu yurt dostu evreni köye döndürür [verbauert]. Fakat bu köye dönüştürme – köylüleşme [Verbauern] insanlık için daha asli barınma istikametinde kendi ötesini düşünen inşa etme tarzıdır” (Bambach, 2017).

Heidegger yurtsuz kalmış ve köklerinden kopmuş olan modern insanı Hebel’in şiirindeki yeni tecrübeye, Sophokles ve Herakleitos’un “mesken, sakin olma yeri” olan ethos fikrine davet eder (Bambach, 2017). “Yeryüzünde şairane oturmak” ifadesi insanın “şeylere karşı serbest bırakıcı bir tavır” içinde olması anlamına gelir. Böylece insan yeryüzü ve dünya, ölümlüler ve tanrılar dörtlüsü içerisinde onları araçsallaştırmadan var olmaya bırakır. *Gelassenheit* olarak ifade edilen söz konusu durumda insan yeryüzünün var olmasına izin vererek, “onlara efendilik etmez fakat onları varlığın hakikatine yakınlıkları içerisinde muhafaza eder” (Bambach, 2017). Nitekim Heidegger yeryüzü, gökyüzü, Tanrılar ve ölümlüler dörtlüsüne ilişkin düşüncelerini şiirsel bir üslupla dile getirir: “Yeryüzü, hizmet eden taşıyıcıdır; çiçeklenerek meyveler verendir; kayalıklar ve sular halinde yayılır; bitkiler ve hayvanlar halinde ortaya çıkar. “...” Gökyüzü, güneşin kubbe şeklindeki gündoğumu, ayın görünümü değişen evreleri, yıldızların gezinen parlaklıkları, mevsimler ve değişimleri, günün aydınlığı ve alacakaranlığı, gecenin karanlığı ve aydınlığı, havanın yumuşaklığı ve sertliği, bulutların göçü ve gökyüzünün (Aether) mavileyen derinliği. “...” “Tanrılar / Tanrısallık olanlar (die Göttlichen) Tanrının işaretlerini getiren elçilerdir. Onların kutsal olan alanında Tanrı görünür veya kendini geri çekerek gizler. “...” Ölümlüler, insanlardır. Onlara ölümlü denir, çünkü ölebilirler. Ölümün anlamı, ölüm olarak ölüme muktedir olmaktır. Daima sadece insan ölümlü ve yeryüzünde, gökyüzünün altında, Tanrı’nın önünde kaldığı sürece” (Heidegger, 1994).

Bu ifadelerde de görüldüğü üzere yeryüzü ve gökyüzü, ölümlüler ve tanrılardan sadece var oldukları şekliyle, araçsallıktan uzak bir üslupla söz edilmiştir. Öyle ki Heidegger’e göre şey de bu dörtlüde şey’lemektedir. Böylece şey’in nesneye nesnenin kaynağa dönüşüm sürecini Heidegger geri sarmakta ve asli olana, şey’e dönmektedir. Hatta Heidegger insan için ölümlü ifadesini kullanarak, Aristoteles’in Latinceye *animal rational* olarak çevrilen *zoon logon echon* söze sahip/konuşan hayvan tanımına tercih etmiştir. Çünkü Heidegger’e göre insan olmayı belirleyen şey yaşam ve deneyimdir (Heidegger, 1994). Böylece metafiziksel ve antropolojik insan tasarımının yerine insanın özünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır (Danner, 1971). Çünkü Heidegger’e göre insan özü gereği ölümlüdür. Ölümlüler yeryüzünde ve gökyüzünün altında, Tanrıların önünde ikamet etmektedirler. İkamet etme insan olmanın ayırıcı bir özelliğidir öyle ki insanlar dörtlüyü muhafaza ederek ikamet ederler, dünyayı kurtarırlar. Buradaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Heidegger’in, kendi özünü serbest bırakma, kendine köle yapmama, sömürme anlamında kurtarma ifadesini kullanması ve teknoloji eleştirisi bağlamında bir kurtarıcıya işaret etmesi de tesadüf değildir (Danner, 1971).

İnsanın kendi özünü serbest bırakması, kendini köle yapmaması gibi ifadeler kulağa hoş gelse de kolay bir iş değildir. Hatta insanın kendi özünü keşfetmesi, serbest bırakması vb. sadece teknoloji bağlamında değil insan hayatının her alanıyla yakından ilgilidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus Heidegger’in öz kavramı ile kastettiğidir. Heidegger’e göre düşünen özneyi merkeze alan hümanistik yaklaşım varlığı varolan konumuna indirgeyerek varlık ile varolan arasındaki ayrımın unutulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla aynı hataya düşmek istemeyen Heidegger varlık ve varolan arasında bir ayrım yaparak insanı Dasein ve Existenz olarak tanımlamıştır. Varolana karşılık gelen

ens kavramı bir şeyin var olması, gerçekliğe çıkması anlamına sahip olduğu gibi isim olarak da düşünülebilir. Buna göre *ens* gerçeklik olarak anlaşıldığında mevcut bir varolan anlamına, isim olarak anlaşıldığında ise öz (essentia) anlamına gelir (Heidegger, 1983)(Heidegger, 2022). Böylece bilginin nesnesi olarak ortaya çıkan varolan reel (*ens reale*) olabileceği gibi düşüncede (*ens rationis*) de olabilir. Ancak Heidegger insanı akıllı bir canlı veya Descartes'da olduğu gibi dualist bir töz olarak telakki eden geleneksel anlayıştan ayrılır. Ona göre insan “ne bir nesne, ne bir töz ne de bir obje”dir (Heidegger, 2022).

Peki insan bunu nasıl gerçekleştirebilir? Her ne kadar Heidegger eserlerinde bir teknoloji etiğinden söz etmese de insanın teknoloji ile nasıl özgür bir bağ kurabileceğine dair bazı ipuçları verdiğinden önceki bölümde söz edilmişti. Heidegger'in önermiş olduğu şiir ve düşünmeye rücu insanın teknoloji ile daha sağlıklı bir bağ kurabilmesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim Heidegger'e göre insan teknolojik objeleri doğru şekilde kullandığı müddetçe onlardan istifade etmesinde bir sorun yoktur. Esas mesele Heidegger'e göre “...bizim üzerimizde hak talep etmelerine ve dolayısıyla bizi bozmalarına, ayartmalarına ve nihayet özümüze zarar vermelerine izin vermediğimiz sürece teknolojik objelerin kaçınılmaz kullanımlarına “evet” diyebilir ve fakat aynı zamanda onlara “hayır” da diyebiliriz” (Zimmermann, 2011) Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Heidegger insanın teknoloji ile özgür bir bağ kurmasını ister.

Tefekküre dayalı düşünme biçimi başta teknoloji olmak üzere tüm varolanla kurmuş olduğu ilişkide insan olmanın ve insanca yaşamının ne anlama geldiğini daima yeniden sorgulamasına, anlamasına ve anlamlandırmasına yardımcı olur. Kendisine insanca bir yer tahsis eden insan tüm varolana ilişkin farklı bir bakış açısına sahip olur. Onları tahakküm altına almayı ve bir metaya dönüştürmeyi amaç edinmez. Onlara değer biçmeden onların bizatihi değerli oldukları anlayışından hareketle bir sorumluluk bilincine ulaşarak hem diğer insanlar ve canlılar hem de doğa ile uyum içinde olur. Bu sayede tüm varolanla özgür bir ilişki kurduğu için kendisi de teknolojik tahakkümün nesneni bir diğer ifadeyle kaynağı olmadan insan olarak kalabilir ve insanca yaşayabilir. Aksi durumu C.S. Lewis “*İnsanın Tahribi*” isimli denemesinde şu şekilde dile getirmiştir: “*İstilanın bedeli bir şeyi sırf doğa olarak ele almaktır. ...Fakat kendi türümüzü sırf doğa düzeyine indirgeyen son adımı atar atmaz bütün bir süreç yararsız hale gelir; çünkü bu sefer kazanan varlık ile kurban edilen varlık bir ve aynıdır. ...Fakat ruhlarımızdan – yani kendimizden- vazgeçtiğimizde bahsedilen güç bize ait değildir. Aslında ruhlarımızı verdiğimiz şeyin köleleri ve kuklaları oluruz*” (Zimmermann, 2011).

Sonuç

Teknolojiyi araç-amaç ilişkisinin ötesine taşıyarak özünü keşfetmeye çalışan Heidegger aynı şekilde insanı da kategorize etmeden bizatihi kendi olarak ele almaya özen göstermiştir. Zira özne merkezli yaklaşımının bir sonucu olarak insanın her şeyi nesneleştirmesi ile insanın teknolojinin hâkimiyeti altına girmesi birbiriyle yakından ilgilidir. Öyle ki Nietzsche'nin “*Nerede bir canlı buldumsa, orada güç istemini buldum; nerede uşaklık isteği bulduysam orada bey olma isteği buldum*” cümlesi Heidegger'in göstermeye çalıştığı teknolojinin hizmetinde doğayı zorlayan, hesaplayan, planlayan ve hâkimiyeti altına almaya çalışan insanın durumuna ilişkin güzel bir özetidir.

Teknoloji bir araç ve insanın bir eylemi olarak dikkate alındığında insan teknolojinin mimarı ve gelişimini yönetebilen kişi olarak algılansa da bu anlayış Heidegger'e göre bir yanılgıdır. Zira insan gerçekte teknolojinin hizmetindedir. Heidegger'in bu tespiti ve teknoloji tarafından kuşatılmış insanın geleceği hakkındaki öngörüsü günümüzde her zamankinden daha da fazla anlam taşımaktadır. Çünkü günümüz insanını artık teknolojinin ötesinde düşünmek mümkün değildir. Hayatımızın her alanı teknoloji tarafından belirlenmiştir. Öyle ki teknoloji sayesinde hareket alanımızın genişlediği zannına sahip olsak bile gerçekte kısıtlanmıştır.

Bu nedenle Heidegger'in teknolojiye dair görüşleri her şeyi meta haline dönüştüren insanın “insan olma” durumu ile yüzleşerek kendi manasını idrak etmesi açısından oldukça

önemlidir. Düşünme ve şiir teknoloji tarafından kuşatılmış insanın güvenilir limanıdır. Çünkü insan ancak düşünme ve şiir ile kendi varlığının özünü kavrayarak teknoloji karşısında kendisine bir özgürlük alanı açabilir ve özgür bir ilişki kurabilir.

Nihai olarak insanlığın tüm problemlerini çözecekmiş gibi teknolojiyi kutsamak veya aksine teknolojinin sonumuzu getireceğini iddia etmek iki karşıt uçta yer alan tutumlardır. Bunun yerine insani olanın ne olduğu sorusu hatırd tutulduğunda insan ne zarar gören ne de zarar veren konumuna düşecektir. Böylece insani olan hedefleyen insan gücünün sınırsız bir şekilde gelişmesine ilişkin bir arzu taşımayıp hem kendi varlığına hem de diğer tüm varolana saygı ve emanet bilinci ile yaklaşacaktır.

Kaynakça

- Bambach, C. (2017). Heidegger, Teknoloji ve Yurt. İçinde A. Aydoğan (Çev.), *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği* (1.baskı). Say.
- Çüçen, A. K. (2018). *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman* (6.). Sentez.
- Danner, H. (1971). *Das Göttliche und der Gott bei Heidegger*. Verlag Anton Hain KG.
- Heidegger, M. (1992). *Parmenides*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1994). *Das Ge-Stell*. İçinde E. P. Jaeger (Ed.), *Bremer und Freiburger Vortraege*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1997). *Nietzsche II*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1998). *Tekniğe İlişkin Soruşturma* (D. Özlem, Çev.). Paradigma.
- Heidegger, M. (2000). *Die Frage nach der Technik* (F.-W. v. Herrmann, Ed.). Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2007a). *Bremer Vortraege: Einblick in das was ist*. İçinde G. Figal (Ed.), *Heidegger Lesebuch*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2007b). *Die Zeit des Weltbildes*. İçinde G. Figal (Ed.), *Heidegger Lesebuch* (ss. 229-247). Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2013). *Brief über den Humanismus*. İçinde F.-W. v. Herrmann (Ed.), *Wegmarken*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2017). *Messkirch Anma Konuşması*. İçinde A. Aydoğan (Ed.), *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği*. Say.
- Heidegger, M. (2022). *Varlık ve Zaman* (K. H. Ökten, Çev.; 6.). Alfa.
- Marten, R. (1982). *Martin Heidegger Den Menschen deuten*. İçinde U. Nassen (Ed.), *Klassiker der Hermeneutik*.
- Marx, W. (1980). *Heidegger und die Tradition*. Felix Meiner.
- Pleger, W. H. (1989). Heideggers Kritik der neuzeitlichen Wissenschaft und Technik. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 43(4), 641-655.
- Ruin, H. (2017). Heidegger'in Uzun Soluklu Meselesi: Teknoloji. İçinde A. Aydoğan (Çev.), *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği*. Say.
- Thomson, I. D. (2012). *Heidegger Ontoteoloji Teknoloji ve Eğitim Politikaları* (H. Arslan, Çev.). Paradigma.
- Towarnicki, F. de. (2017). *Martin Heidegger Anılar ve Günlükler* (Z. Durukal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Trawny, P. (t.y.). *Ge-stell*. Geliş tarihi 12 Haziran 2021, gönderen https://www.philosophie.uni-wuppertal.de/fileadmin/philosophie/PDFs_allg/Seminarmaterialien/Trawny/Heideggers_Ge-Stell.pdf
- Trawny, P. (2016). *Martin Heidegger Eine kritische Einführung*. Vittorio Klostermann.
- Zimmermann, M. E. (2011). *Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat*. Paradigma.